

Peter L. Berger (1929-2017): En takk

Asle Jøssang

Førsteamanuensis i sosialantropologi, NLA Mediehøgskolen Gimlekollen

asle.jossang@nla.no

I sommer døde sosiologen Peter L. Berger, en av de mest betydningsfulle samfunnsvitere i moderne tid. Han banet vei særlig innen studier om epistemologi, modernitetens fremvekst og vilkår, og da ikke minst om religionen og dens plass i en stadig mer globalisert og samtidig fragmentert verden.

For min del var Berger en forløsende innflytelse da jeg som misjonær begynte å utvikle min interesse for antropologi, og da særlig forholdet mellom tro og kultur.

Teologi og misjonsvirksomhet var normativt fundert på tilnærmet positivistisk vis. Det var ikke lett å finne rom for å forstå og utforske forholdet mellom tro og kultur. I den grad det var et aktuelt tema handlet det om hvordan tradisjonell lokal religion kunne bli blandet med kristen tro og bli til synkretisme. Det skyltes gjerne en overfladisk misjonsvirksomhet som andre bedrev. Vi selv, derimot, siktet mot solid opplæring i en dogmatisk riktig tro uten kulturpåvirkning. Var det mulig at tro kunne utvikle seg til et punkt hvor det var ”kulturløst”? Det var gjerne vi misjonærer som vurderte de ”innfødtes” trosutvikling, og på hvilket grunnlag ble så det gjort? Fra eget ”kulturløst” ståsted? Og hvordan kunne man for eksempel forklare forskjeller i trosinnhold og praksiser på tvers av kirkesamfunn selv om alle forholdt seg seriøst og oppriktig til Skriftens sannheter?

Selv om akademisk antropologisk litteratur var ”kulturrelativistisk” i sin tilnærming til religion, lå som oftest reduksjonistiske og sekulære holdninger og antakelser og lurte i kulissene. Å henvise til slikt var ikke spesielt tillitvekkende i et misjonsmiljø. På den andre siden fantes den gryende ”misjonsantropologien”. Men utfordringen her var ofte en motsatt manglende kritisk distanse til misjonsarbeid.

Så dukket Peter Berger opp, i form av *The Social Construction of Reality* (1967), forfattet sammen med Thomas Luckmann.¹ Denne boken lå henslengt på et bord på et gjestehus i Lima og jeg er glad jeg plukket den opp. Her var redskaper til å tenke med! Forfatterens kunnskaps-sosiologi forklarer hvordan alt vi vet – selv det som dreier seg om religiøs tro – er påvirket av sosialisering, inkludert det som har basis i Guds åpenbaring.

Berger og Luckman var opptatt av hvordan maktdimensjonen gjør seg gjeldende både i primær- og sekundarsosialisering gjennom det de kaller sosiale kontrollmekanismer. Dette dreidde seg om alle måter, både formelle og uformelle, for å påvirke menneskers atferd og meninger på. Jeg fikk et språk for å se på trosfelleskap som sosiale fellesskap der også trosstandpunkter og teologi uunngåelig blir produsert i sosio-politiske rom. Dette fungerer positivt når det blir gjort

med skjønn. Men her var også innspill til å forstå hvordan for eksempel henvisning til "Guds klare ord" fort kan bli et maktmessig overgrep, enten det skyldes naiv epistemologisk forståelse eller bevisst manipulering.

Disse tankene kunne ikke avfeies uten videre, siden Berger regnet seg som aktiv kristen og bekreftet muligheten for den kristne troens transcendent og guddommelige opphav. Samtidig var det forvirrende, må jeg innrømme, at Berger var kjent som en av de sentrale sekulariseringsteoretikere som hevdet religionens gradvise overflødiggjøring. Men så kom jeg over boken *A Rumour of Angels* (1969). Her begynner Berger å bli faglig frimodig på en ny måte, med en begynnende nansering av sin forståelse av sekularisering.

I et intervju på sine eldre dager, innrømmet Berger at han som ung sosiolog nokså ukritisk hadde glidd inn i det som den gang var gangbar og "politisk korrekt" sekulariseringsteori. I *Rumours* tar han til orde for religionens essensielle eksistens og grunntilstand i mennesket a lá Ottos *homo religiosos*. Samtidig understreker han på ny viktigheten av å være en "metodisk agnostiker" som samfunnsforsker.

Det er når denne essensialiseringen blir koblet til noe annet Berger var opptatt av, nemlig hvordan modernitet og sekularisering genererer institusjonell fragmentering og forståelsesmessig relativisering i samfunnet, at tingene begynner å bli virkelig interessante og utfordrende. Gitt premisset at Guds eksistens og åpenbaring er en realitet, hvordan kan man gjøre rede for mangfoldet av trossamfunn hvor hver især holder fram sin systematiske teologi som den (eneste) riktige?

Enten har én rett og alle andre feil, eller så er det noe med at trosspørsmål også må sees i forhold til at inkarnasjo-

nen impliserer et tiltenkt samspill mellom tro og samfunnsforhold. Relativitetens problemstilling er selvsagt et teologisk minefelt å gå inn, men hvem av oss kan med hånden på hjertet si at våre forståelser og trospraksiser er fullstendig upåvirket av sosiokulturelle forhold? Hvis dette samspillet ikke bare er uunngåelig, men faktisk også er intendert, kommer spørsmål om sannferdig og troverdig kontekstualisering opp. Det er med nødvendighet forskjell på hva en troende skolert i naturvitenskap, og en indianer oppfostret i en holistisk, ikke-sekulær kontekst i Andes, finner å være meningsfullt og troverdig.

Dette anliggendet bringer Berger videre i sin mest personlige bok *Questions of Faith* (2003) der han tar innover seg de utfordringene som modernitetens og postmodernitetens fragmenteringer representerer. Om enn litt skeptisk og nølende av og til, bekrefter Berger her sin kristne tro.

Senere har andre forskere som Paul G. Hiebert og Alistair E. McGrath hentet innspill fra den filosofiske skolen *kritisk realisme*.² Dette for om mulig å etablere premisset om realiteten av Guds eksistens på en enda mer akademisk spiselig måte. De henviser til denne ontologiske grunntilstandens gyldighet uavhengig av hva vi mennesker måtte vite om den. Dette har jeg selv hatt god nytte av i et forsøk på å bedrive kritisk antropologi i møte med troende som vanligvis ikke vil høre på "sekulær" antropologi, og motsatt.³ Men det var Berger som banet vei.

Berger og Luckmanns kunnskapsso-siologi brøt nytt land med sitt fokus på virkelighetsforståelser som relative "konstruksjonsprodukter". Det skulle komme til å passe fint inn i den postmoderne tiden som var i emning. Samfunnsvitenskapene ble i stigende grad opptatt av kulturell dynamikk, flyt og hybriditet.

Samtidig var det som om Berger og Luckmanns opptatthet av til dels rigide sosiokulturelle grensedragninger og behovet for kulturell objektivering ikke ”stemte” helt med det de ellers åpnet for, og boken deres (*The Social Construction of Reality*) gikk etterhvert litt av moten.

Nyere innspill har bidratt til å forløse disse tilsynelatende motsetningene, og det er å skille fenomenologisk mellom det kulturelle og det sosiale. Den kulturelle dimensjonen, som handler om kunnskaper og forståelser, er utflytende og ”grenseløs”, mens behovet for å sette grenser er noe som forekommer i samfunnslivet. I kortform handler det om kulturell kontinuitet og sosial diskontinuitet, for å si det med Thomas Hylland Eriksen. I så måte er det god grunn til å børste støv av Berger og Luckmanns anliggender, slik som behovet for ”universe maintenance”, fremstilling av egen kultur som objektivt riktig og sosiale kontrollmekanismer overfor forhold som ikke ”passer” inn. I møte med de nye debattene i det flerkulturelle Europa, for eksempel, bør Berger og Luckmanns verktøykasse åpnes på nytt.

Kjennetegnet til store akademikere er når de er trygge og ydmyke nok til å revurdere egen tenkning dersom det viser seg nødvendig, istedenfor å tåkelegge eller

bortforklare. Berger gjorde det i forhold til sekulariseringsteorien. Kanskje blir han i ettertid stående som mest kjent for antologien *Desecularization of the World* (1999). I innledningskapitlet nyanserer han forståelsen av sekularisering, eller mangel på sådan, som relativ i forhold til bestemte historiske forutsetninger og prosesser. Hva som skjedde i Europa, nemlig en gradvis og en nokså synkronisert sammenfallende utvikling på mange plan i samfunnet; i alt fra økonomi til utdanning til juss osv., kan ikke stilles opp som standard for andre. I det globale sør, for eksempel, hvor tradisjonelle forhold, utviklingstiltak utenifra og globaliserende krefter produserer et eneste sammensurium av sprikende, motsetningsfulle forståelser og betingelser, er det ikke til å undres over at mange mennesker søker ly i det de tross alt behersker mest, nemlig egen religion eller nye synkretistiske varianter.⁴ *The Sacred Canopy*, som for øvrig er tittelen på Bergers religionssosiologiske bok fra 1967, står seg som et talende bilde, synes jeg.

Peter Bergers dype empati for religiøse mennesker i en broket verden blir for meg en inspirasjonskilde til å arbeide forskningsmessig både med religionens plass og vilkår i samfunnet og med sentrale missiologiske utfordringer.⁵

1. Følgende sentrale verker av Peter Berger er henvist til i denne artikkelen: *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge* (1966; sammen med Thomas Luckmann); *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion* (1967); *A Rumor of Angels: Modern Society and the Rediscovery of the Supernatural* (1969); *De-secularization of the World* (1999); *Questions of Faith: A Skeptical Affirmation of Christianity* (2003).

2. Se eksempelvis Paul Hiebert ”Critical Contextualization”, *International Bulletin for Missionary Research* 1897 (11) 3:104-112, og Alister E. McGrath *The Science of God: An Introduction to Scientific Theology* (London: T & T Clark, 2004).

3. Asle Jøssang, *Searching for a Powerful Christ: An Anthropology of Religious Conversion in Bolivia*. (Oslo: Unipub forlag, 2010)

4. Se eksempelvis Asle Jøssang ”Moder jord i Bolivia: om forholdet mellom religion og utvikling” i Asle Jøssang og Arne Olav Øyhus (red.) *Religionens rolle i bistand og utvikling* (Kristiansand: Portal forlag, 2012) s. 111-122.

5. Se særlig Asle Jøssang ”Reassessing Christian mission as an anthropological study object”. *Theofilos* 2014, 6.(3) s. 436-444.